

Universitat de Lleida
Facultat de Dret, Economia
i Turisme

TREBALL DE FINAL DE GRAU

GRAU EN DRET

CURS 2017-18

El dret a canviar de religió en el marc de la llibertat religiosa.

**Referència especial a l'Església catòlica, evangèlica, islam i
judaisme**

Autor: Albert Herrero Vilalta

Tutor: Dr Josep Maria Martinell

Data: 31 de maig de 2018

DECLARACIÓ D'AUTORIA I ORIGINALITAT

Declaro que sóc l'autor/autora d'aquest treball. El seu contingut és original i totes les fonts utilitzades han estat degudament citades sense incórrer en frau o plagi.

En cas contrari, conec i accepto les mesures disciplinàries o sancionadores que corresponguin d'acord amb la normativa aplicable.

Lleida, a 31 de maig de 2018

Signatura:

RESUM

Treball de Final de Grau enfocat a l'estudi concret de l'apostasia. L'estructura d'aquesta investigació té com a objectiu oferir la realitat d'una figura jurídica bastant desaperebuda en el tractament legislatiu espanyol tot i que ha estat sempre present en el nostre Ordenament Jurídic. L'íntima relació d'aquesta amb el dret fonamental de llibertat religiosa ha revestit sempre la qüestió d'un gran dinamisme en l'evolució, diferents interpretacions i tractaments legals al llarg de les diferents normatives espanyoles, centrant-me a partir de la promulgació de la Constitució de 1812 fins a l'actualitat. A més, es tracta aquest fenomen de marcada índole confessional des de les diferents confessions religioses més representatives en el nostre Estat per a aportar diferents visions d'un mateix fet. Tot aquest *iter* tindrà com a final un seguit de conclusions fruit de les tasques d'investigació, raonament i estudi utilitzades en l'elaboració d'aquest projecte

AGRAÏMENTS

Agrair la tasca d'orientació del meu tutor de treball J Maria Martinell i consells que m'ha donat per a realitzar el treball i a la meva tieta Júlia, peça clau en la redacció d'aquest text, resolent-me els dubtes estilístics i formals. Per acabar, agraeixo també la tasca de l'equip docent de la UdL per a formar-me en la ciència jurídica i sobretot al meu pare, exemple que tinc a seguir en aquest món professional i per haver plantat la llavor de la vocació des que era ben petit; i a la meva mare per ensenyar-me la cultura de l'esforç i de la constància.

PARAULES CLAU

Apostasia, islam, catolicisme, evangelisme, judaisme, llibertat religiosa, dret eclesiàstic de l'Estat, confessions religioses.

ÍNDIX

1. Introducció.....	4
2. Aproximació teòrica de l'apostasia.....	8
2.1. Perspectiva terminològica.....	8
2.2. Perspectiva jurídica.....	9
3. Aproximació històrica i jurídica de l'apostasia.....	14
3.1. Constitució espanyola de 1812.....	14
3.2. Estatut Reial de 1834.....	15
3.3. Constitució espanyola de 1837.....	16
3.4. Constitució espanyola de 1845.....	17
3.5. Constitució espanyola de 1869.....	18
3.6. Constitució espanyola de 1876.....	19
3.7. La II República.....	20
3.7.1. Constitució de 1931.....	20
3.7.2. Llei de Confessions i Congregacions Religioses de 1933.....	22
3.8. Règim franquista (1939-1975).....	23
3.8.1. <i>Fuero de los españoles</i> de 17 de juliol de 1945.....	23
3.8.2. Llei fonamental de 17 de maig de 1958 per la que es promulguen <i>los Principios del Movimiento Nacional</i>	24
3.8.3. Concili Vaticà II. Declaració <i>Dignitatis Humanae</i> . Primera Llei de Llibertat Religiosa de 1967.....	25
3.9. La transició democràtica fins a l'actualitat.....	26
3.9.1. Constitució de 1978.....	26
3.9.2. Llei Orgànica de Llibertat Religiosa de 1980 (LOLR).....	27
3.9.3. Llei Orgànica de Protecció de Dades de 1999 (LOPD).....	29
4. El procediment per a apostatar.....	31
4.1. El requisit objectiu.....	31
4.2. El requisit subjectiu.....	32
4.3. El procediment per a l'abandó de la fe a l'Església Catòlica	32
4.4. Cas real.....	35
5. El fenomen de l'apostasia en les confessions més importants d'Espanya.....	36
5.1. L'apostasia a l'Església Catòlica.....	36
5.2. L'apostasia a l'Església Evangèlica.....	37
5.3. L'apostasia a l'Islam.....	40
5.4. L'apostasia al Judaisme.....	44
6. Conclusions.....	46
7. Bibliografia i bibliografia web.....	47

1. Introducció

Actualment vivim en una societat en la qual s'intenta, en la mesura del possible, donar protecció als drets i a les llibertats fonamentals de cada ciutadà: drets que, per un seguit de fets històrics, s'han anat perfilant, polint i fins i tot aconseguint i que són els pilars en els quals es construeix el món que coneixem avui en dia.

Totes les Constitucions democràtiques reconeixen aquestes llibertats i drets i exigeixen un respecte, una protecció, però... Realment hi ha una protecció i un respecte efectiu? La teoria s'aplica a la pràctica? L'Estat (en aquest cas l'espanyol) respecta i defensa aquestes llibertats i drets? Cada ciutadà defensa, protegeix i denuncia la vulneració d'aquests drets fonamentals?

És un tema que, es vulgui o no, és delicat, que genera moltes opinions dispars i debats extensos en els quals un bàndol defensa una realitat, l'existència de garanties de protecció dels drets, mentre que d'altres creuen, al contrari, que la menció d'aquests a la Constitució són paraules i no fets, que en realitat no tots són respectats o no tots estan protegits amb la mateixa intensitat (els casos més paradigmàtics són, per exemple, el dret a una vivenda digna, el dret a la llibertat d'expressió...).

En aquest Treball de Final de Grau em centraré en un d'aquests drets fonamentals, més exactament el mencionat a l'article 16 de la Constitució espanyola: el dret a la llibertat religiosa. No faré un estudi de tots aquells factors que guarden relació amb aquest dret, sinó que em centraré en el concepte de l'apostasia: la renúncia que fa una persona de les seves creences religioses i el corresponent abandonament de la religió que professa o de la que senzillament se li va imposar oficialment sense el seu consentiment.

Primer que tot, recordem què ens diu l'article 16 CE:

1. Se garantiza la libertad ideológica, religiosa y de culto de los individuos y las comunidades sin más limitación, en sus manifestaciones, que la necesaria para el mantenimiento del orden público protegido por la ley.

2. Nadie podrá ser obligado a declarar sobre su ideología, religión o creencias.
3. Ninguna confesión tendrá carácter estatal. Los poderes públicos tendrán en cuenta las creencias religiosas de la sociedad española y mantendrán las consiguientes relaciones de cooperación con la Iglesia Católica y las demás confesiones.
- Ninguna confesión tendrá carácter estatal. Los poderes públicos tendrán en cuenta las creencias religiosas de la sociedad española y mantendrán las consiguientes relaciones de cooperación con la Iglesia Católica y las demás confesiones.

Veiem doncs que, segons aquest article, qualsevol ciutadà espanyol pot elegir la religió, el culte, sense cap més limitació que la necessària per garantir l'ordre públic. Implícitament se'ns diu també que una persona pot abandonar una religió i seguir-ne una, i així s'interpreta legalment quan l'art. dos,1 a) de la Llei Orgànica de Llibertat Religiosa 7/1980 (LOLR) de 5 de juliol relaciona el conjunt de drets que inclou la llibertat religiosa, fent referència explícitament al de canviar de confessió o abandonar la que es tenia.

Teòricament, segons aquests preceptes legals, si per exemple algú professa la religió cristiana catòlica no hauria de tenir problemes per abandonar el cristianisme catòlic, ja que la legalitat espanyola, començant per la Constitució, i d'acord amb els drets i llibertats fonamentals que es reconeixen internacionalment, garanteix la llibertat religiosa i de culte.

Però... això és així de simple? És a dir, ¿permeten l'Església Catòlica i les altres confessions aquest abandonament de la pertinença religiosa amb total llibertat per la persona, o, ans el contrari, fan tot el possible directament o amb tàctiques subtils, per tal que la persona romangui, si més no nominalment, com a feligrès d'aquella Confessió?

Certament, estem parlant de Dret eclesiàstic de l'Estat, és a dir, de Dret de l'Estat en la dimensió social del fenomen religiós. Des d'aquest punt de vista, es podria argüir que aquests obstacles que poden posar i que de vagades posen les Confessions no són matèria de Dret de l'Estat i que en conseqüència són irrelevants per al tarannà de la vida civil del ciutadà. Però aquesta observació és inexacta, en el sentit que ningú no pot ser adscrit a una associació o Confessió en contra de la seva voluntat, en primer lloc per

una qüestió de llibertat i dignitat personals; i en segon lloc, i entre altres arguments, perquè si l'Estat ha de mantenir relacions de cooperació amb les confessions religioses en funció de la seva implantació social (art. 16.3 CE y art. 7 LOLR), el primer que s'ha de demanar, a l'hora de valorar aquesta implantació, són criteris el més objectius possibles, no merament nominal, sobretot quan la persona afectada fa una manifestació explícita de voler abandonar la Confessió. En tot cas, entenem que és també competència de l'Estat garantir que les organitzacions socials, polítiques, religioses i de tota mena respectin els principis bàsics de la llibertat i dignitat de les persones en aquest punt.

Mitjançant aquest Treball de Final de Grau intentaré donar resposta a algunes d'aquestes preguntes i intentaré demostrar que el concepte d'apostasia genera molta incomoditat i reticències en les Confessions a l'hora de ser exercida.

Aquest treball d'investigació el centraré en les religions que més seguidors tenen: el cristianisme catòlic, el cristianisme evangèlic, l'islamisme i el judaisme. M'agradaria poder aprofundir en altres confessions religioses com el budisme però, per l'extensió del treball, no serà possible.

Per concloure aquesta introducció, desitjo mencionar i explicar les motivacions, les inquietuds i els dubtes que m'han influït a l'hora de decidir-me per la temàtica del treball.

La primera motivació remunta al curs 2015/2016, curs en què la professora María Teresa Areces Piñol va impartir al meu grup classe l'assignatura de Dret Eclesiàstic de l'Estat. Recordo el meu escepticisme i les males vibracions que m'envaïen el meu cap: «Dret Eclesiàstic de l'Estat? Amb quina vindran ara...». La sorpresa va ser enorme: vaig trobar-me una assignatura que em va obrir una perspectiva i una branca del Dret que desconeixia totalment i com aquesta estava present en el meu dia a dia. A més, va ser una de les primeres assignatures que va oferir-me una de les coses que més m'agrada: el debat, l'intercanvi d'informació i punts de vista diferents sobre un mateix fet, sobre una mateixa realitat. Sincerament, vaig gaudir molt l'assignatura.

La segona motivació ve relacionada amb el Dret constitucional. El Dret constitucional és una de les moltes assignatures que m'agraden d'aquest Grau i què millor que relacionar, unir dues assignatures per a elaborar un Treball de Final de Grau. Per això he decidit analitzar un Dret fonamental, que guarda una íntima relació amb el Dret Eclesiàstic.

I com a últim punt, un de més subjectiu. Com a persona amb inquietuds, tendeixo a investigar i conèixer assumptes de difícil resposta, aprofundint en temes que sovint es passen per alt o es donen per sabuts en un sentit o en un altre; per això, quan el tutor del treball va proposar-me aquest tema, vaig veure que era plenament escaient amb les meves inquietuds.

FEDE

2. Aproximació teòrica de l'apostasia¹

Començaré a desenvolupar el fons del Treball de Final de Grau realitzant una aproximació teòrica al fenomen de l'apostasia des de dues vessants molt diferenciades: des de la perspectiva terminològica i des de la perspectiva jurídica. A partir de la perspectiva terminològica afegirem després els elements d'estricta caràcter jurídic per a acotar, perfilar i obtenir una definició el més completa possible d'aquesta institució jurídica d'índole confessional. En tot cas, ens trobem davant un objecte d'estudi que revesteix gran rellevància no només a nivell confessional sinó també estatal, ja que s'inscriu en l'àmbit del dret de llibertat religiosa.

2.1. Perspectiva terminològica

L'origen etimològic d'aquesta paraula prové del grec apo-istamai, af-istamai². Significa separació, allunyar-se, desistir.

Segons el Gran Diccionari de la llengua catalana actualitzat d'acord amb la normativa ortogràfica de l'Institut d'Estudis Catalans (amb el suport del Departament de Cultura) l'apostasia és definida com:

1.

1. Acció d'abandonar algú la religió que professa
2. Per extensió acció d'abandonar, de desertar, totalment un partit, una doctrina.

2. En el Dret Canònic

1. Abandó total de la fe cristiana després de rebut el baptisme.
2. Per a un eclesiàstic ordenat, abandó dels ordres sense llicència i retorn a la vida laical.
3. Per a un religiós, abandó, sense dispensa, dels vots solemnes.

El «Diccionario de la lengua española» fa la següent definició del verb «apostatar»

¹ GAS AIXENDRI, Montserrat. *Apostasía y libertad religiosa conceptualización jurídica del abandono confesional*. Tesis doctoral. Biblioteca Comares de ciencia jurídica, Granada, 2012. ISBN 978-84-9045-013-0

² Del grec antic ἀποστασία: απο (apo), "fora de", i στασις (stasis), "col·locar-se".

1. *Intr. Dicho de una persona: abandonar públicamente su religión.*
2. *Intr. Dicho de un religioso: romper con la orden o instituto.*
3. *Intr. Abandonar un partido o cambiar de opinión o doctrina.*

Partint d'aquestes dues definicions podem acotar l'apostasia com aquell acte intel·lectual, voluntari i exprés, en exercici del dret a la llibertat de consciència i a la llibertat religiosa, en virtut del qual una persona abandona la seva fe religiosa.

2.2 Perspectiva jurídica

En aquest subapartat analitzarem la noció canònica d'apostasia donant un especial protagonisme al Codi de Dret Canònic de 1917 i la seva reforma del 1983, i acabarem fent referència a l'apostasia com acte jurídic.

Tradicionalment, l'apostasia ha estat un sinònim de problema i fins i tot de delictes³. En el cas que tractem ara, l'apostasia des de la perspectiva canònica va convertir-se en una problemàtica rellevant a partir de l'aparició dels lapsi.

És important tenir en compte en aquesta matèria i a l'hora d'estudiar la concepció d'apostasia d'aquella època, el Decret de Gracià (any 1140) i les Decretals de Gregori IX (any 1180).

El Decret de Gracià (any 1140) és fonamental a l'hora de conèixer la figura dels lapsi⁴. Es referia com a lapsi aquells cristians que idolatraven els seus ídols, als quals després se'ls prohibia la celebració i la recepció de l'eucaristia i en el cas que es tractessin de clergues se'ls prohibia la realització de tasques que guardessin relació amb l'Església.

³ Codi de Dret Canònic de 1983 Can. 1364 Títol I dels delictes contra la religió i la unitat de l'Església (Can. 1364-1369. «§ 1. *El apóstata de la fe, el hereje o el cismático incurren en excomunión latae sententiae, quedando firme lo prescrito en el can. 194 § 1 2; el clérigo puede ser castigado además con las penas enumeradas en el c 1336 § 1, 1, 2 y 3.*

§ 2. *Si lo requiere la contumacia prolongada o la gravedad del escándalo, se pueden añadir otras penas, sin exceptuar la expulsión del estado clerical»*

⁴ Fideles cristians els quals havien abjurat de la fe per a poder adorar als ídols en temps de persecució, i més endavant demanaven ser readmesos a la comunitat eclesial.

Les Decretals de Gregori IX (any 1180) ens són bàsiques per a diferenciar dos conceptes: l'heretgia, totes aquelles situacions i supòsits de negació de la fe catòlica, i l'apostasia, aquell acte amb el qual un religiós abandonava aquell hàbit.

No va ser fins al Codi de Dret Canònic de 1917 que es va establir una classificació d'apostasia. Aquest Codi diferenciava l'apostasia de la fe, com a delictes, aquella de qui abandonava completament la fe cristiana i l'apostasia de la religió o de l'ordre referent als religiosos o clergues que abandonaven el seu estat dintre de l'Església.

Una altra fita a tenir en compte per copsar l'evolució teòrica de l'apostasia és el Codi de Dret Canònic de 1983. En la redacció d'aquest text jurídic s'enllaça l'apostasia amb el rebuig total de la fe catòlica i, juntament amb l'heretgia, són conductes que constitueixen una suspensió dels drets i deures específicament eclesiàstics, amb l'excepció d'aquells que són necessaris per a la reincorporació eclesiàstica.

En què consisteix l'apostasia dintre de l'esfera de l'Església Catòlica? L'apostasia és un acte jurídic que s'enllaça amb el rebuig total de la fe catòlica i que, juntament amb l'heretgia⁵, són conductes que constitueixen una suspensió dels drets i deures específicament eclesiàstics amb l'excepció d'aquells necessaris per a la reincorporació eclesiàstica. És també un acte jurídic amb unes notes i característiques molt concretes: és un acte lliure fruit de la racionalitat i voluntat del subjecte.

S'haurà de diferenciar de l'anteriorment mencionada heretgia, que és una actitud d'indiferència o abandó de les pràctiques religioses o els dubtes existencials i intel·lectuals que hom pugui tenir sobre els dogmes i doctrines catòliques. S'haurà de tenir en compte. Doncs, l'acte fruit de la voluntat de l'ésser, que haurà de consistir en un rebuig total i absolut de la fe cristiana.

És d'interès també l'estudi de la doctrina canònica que diferencia dos grups o classes d'actes de rebuig de la fe catòlica:

⁵ Idea o conjunt d'idees religioses contràries als dogmes d'una doctrina religiosa que són rebutjades per les autoritats eclesiàstiques, especialment a l'Església catòlica.

Explícita o formal. És aquella apostasia consistent en una declaració escrita o oral, sempre de caràcter formal, en la qual es rebutgi la fe catòlica.

Implícita o interpretativa. Aquella apostasia que es dedueix de les conductes que hom pugui realitzar i que siguin completament incompatibles amb la fe cristiana. Un exemple seria adherir-se a una altra religió quan un ja ha estat batejat.

I finalment, l'apostasia entesa com acte jurídic té un caràcter de complexitat, és a dir, distingim 2 elements que una vegada relacionats originen el terme d'apostasia que coneixem.

Aquests elements són, per una banda, l'exercici del dret fonamental de llibertat religiosa. I per l'altra, i l'acte jurídic en l'àmbit de l'autonomia religiosa del subjecte mitjançant el qual aquest posa fi voluntàriament a la relació de pertinença religiosa.

En ser un acte jurídic és lògic que en aquesta figura prenguin part dos subjectes. Quins són?

Per una banda tenim el subjecte passiu, aquell encarregat de rebre l'acte d'apostasia. Aquest paper sempre l'adoptarà l'autoritat de la confessió religiosa que hom pertany i que s'intenta abandonar. No seran considerats interlocutors bàsics i vàlids en aquesta relació jurídica d'índole confessional les autoritats confessionals alienes a l'anteriorment mencionada; per exemple l'autoritat d'aquella confessió a què un es vol adscriure després d'abandonar l'altra, com tampoc l'Estat a conseqüència del mandat emanat de l'article 16.3⁶ de la Constitució espanyola.

Tot i que la llibertat religiosa correspon als individus i a les comunitats, en aquest cas, quan parlem de l'exercici del dret a abandonar una confessió religiosa, la posició del subjecte actiu respon exclusivament a una individualitat, és a dir, ens trobem davant d'un acte personalíssim.

⁶ Art. 16.3 CE de 1978: "3. Ninguna confesión tendrá carácter estatal...".

En quin sentit parlem d'acte personalíssim? Seran sempre els individus que hauran de manifestar la seva voluntat d'abandonar la seva confessió. És de gran interès en aquest sentit plantejar-se el dubte de si existeix una apostasia col·lectiva i quines són les diferències d'aquesta amb el cisma⁷.

La doctrina eclesiàstica arriba a la conclusió que una apostasia col·lectiva no existeix, no és més que una suma de subjectes els quals, individualment, han decidit voluntàriament abandonar una confessió i realitzen aquest abandó de manera conjunta.

Pel que fa a la diferència entre l'apostasia i el cisma, la primera es caracteritza per ser un acte individual d'un subjecte mitjançant el qual aquest manifesta, mostra la seva voluntat d'abandonar una confessió religiosa.

Per l'altra banda, el nucli del cisma rau en un acte de separació amb ínfules de dissidència, resultant d'aquest una altra confessió o grup religiós autònom. A més a més, el cisma és un acte autònom i voluntari que pot arrossegar a un gran col·lectiu a realitzar les mateixes activitats i arribar a les mateixes conclusions.

Per tant, en línies generals, l'apostasia és un acte individual que no ha de comportar obligatòriament l'adhesió a una altra confessió, mentre que el cisma està caracteritzat per ser un acte en el qual s'origina un nou grup religiós que pot arrossegar una col·lectivitat.

El següent element a analitzar és l'objecte de l'apostasia. Com observarem al llarg d'aquest Treball, no totes les confessions religioses tenen el mateix concepte d'aquest fenomen com tampoc tenen els mateixos arguments o motius pels quals una persona pot concórrer en un acte d'aquesta índole. Tot i així totes les confessions tenen un element nuclear, entorn del qual gira la idea d'apostasia: l'element voluntari, la voluntat que té un subjecte a l'hora de decidir abandonar una confessió religiosa.

⁷ Divisió o separació que es produeix en el si d'una organització (un partit polític, una església, etc.) o d'un moviment cultural, quan alguns dels individus que formen part d'ella l'abandonen perquè no estan d'acord amb la ideologia o doctrina dominant en el si d'aquesta organització o moviment.

Tenint en compte aquest element voluntari i tot l'esquema teòric desenvolupat en aquest apartat, l'apostasia tracta d'un acte de separació jurídica, de sortida d'una comunitat de caràcter religiós, d'una confessió religiosa fruit d'una decisió voluntària unilateralment realitzada pel subjecte.

Aquest acte humà, aquesta decisió està dividida en dues fases que analitzarem i desenvoluparem a continuació.

La fase subjectiva interna engloba la deliberació i l'elecció. Durant la deliberació hi pren part l'intel·lecte de la persona, la racionalitat del subjecte mitjançant la qual valora i analitza les diverses possibilitats que ha de tenir en compte. En la fase d'elecció, una vegada s'han estudiat totes les possibilitats, el subjecte triarà quina és la més beneficiosa o la més adequada a la seva situació.

La fase externa comprèn la manifestació i l'execució a través de la qual el subjecte procedeix, inicia els tràmits per a abandonar la seva confessió religiosa per a adherir-se'n a una altra confessió diferent o a cap.

Des del punt de vista confessional l'apostasia ha sigut entesa com l'abandonament voluntari per decisió de l'individu; per tant, pot cabre la possibilitat de nul·litat de l'acte quan hi concorrin de manera objectiva i directa elements coaccionadors com poden ser la violència, el dol, la simulació o l'error.

Per acabar aquest subapartat faré referència a la forma que ha de revestir l'acte d'apostasia. Com hem definit, l'acte d'apostatar ha de ser un acte jurídic essencialment formal, ja que d'aquesta manera les conseqüències i efectes que aquest comporta són més fàcils d'aplicar com també adquireixen una major seguretat jurídica. Segons la doctrina canònica són possibles diversos graus d'abandonament de la confessió, però només l'abandó com a acte formal, és a dir, per escrit amb tots els requisits exigits produeix els efectes que hom busca a l'hora d'apostatar.

Un factor molt important a tenir en compte és que l'abandonament perquè sigui vàlid ha de manifestar-se al fòrum extern, pel simple motiu que si no fos d'aquesta manera l'acte no seria rebut per l'autoritat confessional (el subjecte passiu que prèviament hem estudiat).

L'acte d'apostasia segons la doctrina canònica pot ser explícit o implícit, com també pot manifestar-se de diferents maneres: per mitjà de fets, per mitjà de paraules o per escrit.

Finalment, com a dada important i que ens acompanyarà al llarg d'aquest treball, la doctrina eclesiàstica italiana ens serà de gran ajuda per entendre i copsar l'apostasia en totes les seves facetes i perspectives, ja que constitueix un pilar fonamental de la ciència del Dret Eclesiàstic de l'Estat.

3. Aproximació històrica i jurídica de l'apostasia⁸

Una vegada hem analitzat el concepte d'apostasia des de l'esfera teòrica estudiarem el tractament jurídic i legal que s'ha donat a aquesta figura des de la primera Constitució espanyola fins a l'actualitat. Ens centrarem en l'evolució de la regulació legal referent a la llibertat religiosa i la rellevància que tenia el factor religiós dins l'Estat espanyol.

3.1. Constitució espanyola de 1812⁹

La Constitució espanyola de 1812 o més coneguda com «Constitución de Cádiz» o «La Pepa» va ser promulgada per les Corts Generals espanyoles reunides extraordinàriament a Cadis el 19 de març de 1812.

Ens trobem davant la primera Constitució aprovada a Espanya i se li dona una gran rellevància històrica pel seu marcat caràcter lliberal en comparació amb altres textos de l'època. Fou derogada el 14 de maig de 1814 pel Rei Ferran VII imposant un règim

⁸ Informació disponible al lloc web:

<http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/Hist_Normas>

⁹ A.BARRERO ORTEGA. Profesor de Derecho Constitucional. *El constituyente profeta*. Universidad de Sevilla.

absolutista durant 6 anys. Després del «Pronunciamento de Riego» l'any 1820, precisament amb les tropes que havien de viatjar a Amèrica per detenir l'emancipació, el Rei va haver de jurar la Constitució de 1812 iniciant així el Trienni Lliberal.

El Capítol II anomenat «De la religión» en el seu article 12 diu el següent:

Artículo 12

«La religión de la Nación española es y será siempre perpetuamente la católica, apostólica, romana, única verdadera. La Nación la protege por leyes sabias y justas y prohíbe el ejercicio de cualquier otra.»

D'aquest article es desprèn una gran influència del factor religiós consagrant Espanya com a Estat confessional catòlic prohibint expressament qualsevol exercici d'una religió que no sigui el cristianisme catòlic.

En conclusió, ens trobem davant d'un text constitucional amb un marcat protagonisme de l'Església Catòlica amb la inexistència del dret a la llibertat religiosa i una gran intransigència envers tot allò que no formi part de l'esfera del cristianisme catòlic.

3.2. Estatut Reial de 1834

La intervenció dels «Cien Mil Hijos de San Luís» al 1823 va posar fi al Trienni Lliberal i va donar inici a la Dècada Ominosa en la qual Ferran VII va recuperar tots els poders fins al 1833 però sense tornar a l'Antic Règim sinó estroncant amb el Despotisme Il·lustrat de Carles III. La reacció antiliberal va ser menys intensa comparada amb la de la primera època, fet que va provocar la divisió entre els «realistes purs» insatisfets amb la vessant moderada que anava adoptant el Règim i que van donar suport al germà del Rei Carles Maria Isidre i aquells que recolzaran a Ferran VII i la seva obertura d'ínfules moderades.

Després de la mort del Rei el 29 de setembre de 1833, el 3 d'octubre del mateix any es va fer públic el testament en el qual fou nomenada com a Governadora del Regne Maria

Cristina de Borbó mentre la seva filla, Isabel II, era menor d'edat. La reforma dirigida per Cea Bermúdez i més tard per Martínez de la Rosa va obrir pas a l'Estatut Reial de 1834.

Aquest text legal revesteix d'una flexibilitat i d'un articulat bastant breu i incomplet constant només de 50 articles que regulaven ítems com l'organització de les Corts, les seves funcions i les relacions d'aquestes amb el Rei. Es tractava d'una Carta Atorgada, molt similar a la del Rei Lluís XVIII als francesos l'any 1814.

És una Constitució que no fa cap referència a la llibertat religiosa i no conté cap tipus de declaració dels drets fonamentals del ciutadà.

3.3. Constitució espanyola de 1837

Aquesta Constitució va ser el resultat de la crisi de l'Estatut Reial i va romandre vigent fins a la seva derogació l'any 1845.

L'enfrontament entre moderats i progressistes va posar molt difícil l'aplicació de l'Estatut Reial de 1834. Aquest fet va desembocar al «Motín de los Sargentos de la Granja» l'agost de 1836, fet que va forçar a Maria Cristina a restaurar la Constitució de 1812.

Arran de la restauració de la Constitució de 1812 unes noves Corts van ser elegides l'octubre de 1837 per tal d'elaborar una reforma constitucional. La Constitució de 1837 fou obra dels progressistes i podríem definir-la com un text que buscava una conciliació entre les forces polítiques, permetent ideals i postulats proposats pel partit moderat de l'època.

L'article 11 serà l'objecte del nostre estudi:

Artículo 11

«La Nación se obliga a mantener el culto y los ministros de la religión católica que profesan los españoles».

Tot i ser una Constitució de caire progressista i bastant modernitzada, l'element religiós continua sent un tabú atorgant un monopoli absolut a l'Església Catòlica.

Tot i que aquesta Constitució va incorporar una declaració sistemàtica dels drets com per exemple la llibertat personal, la inviolabilitat de domicili, la llibertat d'expressió, les garanties penals i processals, el dret a la propietat entre d'altres, no observem cap menció directa o indirecta a la llibertat religiosa.

3.4. Constitució espanyola de 1845

Ens trobem en un clima de crispació política. El període entre 1837 i 1840 va estar molt marcat per fites històriques com al Guerra Carlista, la desamortització de Mendizábal i la inestabilitat de la Regència de Maria Cristina.

El període entre 1840 i 1843 Espanya va estar sota la gestió de la Regència de Baldomero Espartero, regència que va ser interrompuda donant lloc a la Dècada Moderada iniciada amb la presa del poder per part de Narváez el maig de 1844 acabant amb la sublevació de juliol de 1854.

El resultat de tots aquests afers polítics de gran rellevància i els esforços dels moderats buscant un punt intermedi entre la tradició i la revolució va donar lloc a la Constitució espanyola de 1845.

Centrant-nos a la qüestió que ocupa aquest treball de final de grau farem una menció a l'article 11 d'aquesta Constitució:

Artículo 11

«La Religión de la Nación española es católica, apostólica, romana. El Estado se obliga a mantener el culto y sus ministros.»

És clara la influència catòlica en aquest article i com la llibertat religiosa i de culte es mostra reticent a incorporar-se als textos legals espanyols.

3.5. Constitució espanyola de 1869

El règim d'Isabel II juntament amb els governs de Narváez i González Bravo van causar un clima de malestar i insatisfacció desembocant en un cercle viciós de repressions i insurreccions.

Amb el fracàs del «Levantamiento de San Gil» al 1866 li segueix el pronunciament de l'almirall Topete. Tots aquests successos van provocar el destronament d'Isabel II afavorint un dinamisme polític de diverses índoles com el canvi de monarquia d'Amadeu de Saboya l'any 1870 i les Constitucions de 1869 i 1873, aquesta última no va sortir a la llum.

Aquesta Constitució marca un punt d'inflexió pel que fa al factor religiós en el seu article 21:

Article 21

«La Nación se obliga a mantener el culto y los ministros de la Religión católica.

El ejercicio público o privado de cualquier otro culto queda garantizado a todos los extranjeros residentes en España, sin más limitaciones que las reglas universales de la moral y del Derecho.

Si algunos españoles profesaren otra religión que la católica es aplicable a los mismos todo lo dispuesto en el párrafo anterior.»

Aquesta Constitució trenca tots els esquemes que hem vist fins ara, i mostra una posició molt més tolerant envers aquelles confessions diferents a la catòlica.

A més, garanteix als estrangers, com també als espanyols, l'exercici públic o privat de qualsevol altre culte mantenint els límits del dret i la moral. Tot i així no es fa una menció clara i directa a la possibilitat de poder canviar de religió.

3.6. Constitució de 1876

Ens situarem al 29 de desembre de 1874, dia en el qual el General Martínez Campos va proclamar a Alfons de Borbó, fill de la Reina exiliada Isabel II, com a nou Rei d'Espanya. Amb aquest nou monarca s'obre un període històric que rep el nom de «la Restauració», caracteritzat per ser l'etapa més estable del liberalisme espanyol del segle XIX sent Antonio Cánovas del Castillo la figura política més rellevant.

La Constitució de 1876 va ser un text breu format per 89 articles, subsistint aquesta fins al cop d'Estat de Primo de Rivera l'any 1923. L'article 11 ens ofereix aquesta perspectiva del factor religiós:

Artículo 11

«La religión católica, apostólica, romana es la del Estado. La Nación se obliga a mantener el culto y sus ministros. Nadie será molestado en el territorio español por sus opiniones religiosas ni por el ejercicio de su respectivo culto salvo el respeto debido a la moral cristiana. No se permitirán. Sin embargo, otras manifestaciones públicas que las de la religión del Estado.»

Aquesta Constitució possibilitava el dret d'associació, la tolerància religiosa a la pràctica privada de les religions, sobre la base del reconeixement del catolicisme com la religió de l'Estat.

Aquesta Constitució segueix el mateix esquema que la Constitució de 1869, tot i que l'Estat espanyol es declarava confessional i sense apreciar cap tipus de regulació concreta sobre l'apostasia. Tot i així, de l'expressió «salvo el respeto debido a la moral cristiana» podríem assegurar que en aquella etapa històrica l'apostasia no seria del tot acceptada.

3.7. La II República

3.7.1. La Constitució de 1931

Julián Besteiro fou el President de les Corts encarregat de promulgar la Constitució de la Segona República espanyola. A continuació analitzarem els articles més rellevants relacionats amb el component religiós:

Artículo 3

«El Estado español no tiene religión oficial»

Artículo 25

«No podrán ser fundamento de privilegio jurídico: la naturaleza, la filiación, el sexo, la clase social, la riqueza, las ideas políticas ni las creencias religiosas.

El Estado no reconoce distinciones y títulos nobiliarios.»

Artículo 26

«Todas las confesiones religiosas serán consideradas como Asociaciones sometidas a una ley especial.

El Estado, las regiones, las provincias y los Municipios no mantendrán, favorecerán ni auxiliarán económicamente a las Iglesias, Asociaciones e Instituciones religiosas.

Una ley especial regulará la total extinción, en un plazo máximo de 2 años, del presupuesto del Clero.

Quedan disueltas aquellas Órdenes religiosas que estatutariamente impongan, además de los tres votos canónicos, otro especial de obediencia a autoridad distinta de la legítima del Estado. Sus bienes serán nacionalizados y afectados a fines benéficos y docentes. Las demás Órdenes religiosas se someterán a una ley especial votada por estas Cortes Constituyentes y ajustada a las siguientes bases:

1ª. Disolución de las que, por sus actividades, constituyan un peligro para la seguridad del Estado. 2ª. Inscripción de las que deban subsistir, en un Registro especial dependientes del Ministerio de Justicia.

3ª. Incapacidad de adquirir y conservar, por sí o por persona interpuesta, más bienes que los que, previa justificación, se destinen a su vivienda o al cumplimiento directo de sus fines privativos.

4ª. Prohibición de ejercer la industria, el comercio o la enseñanza.

5ª. Sumisión a todas las leyes tributarias del país.

6ª. Obligación de rendir anualmente cuentas al Estado de la inversión de sus bienes en relación con los fines de la Asociación.

Los bienes de las Órdenes religiosas podrán ser nacionalizados.”

Artículo 27

“La libertad de conciencia y el derecho de profesar y practicar libremente cualquier religión quedan garantizados en el territorio español, salvo el respeto debido a las exigencias de la moral pública. Los cementerios estarán sometidos exclusivamente a la jurisdicción civil. No podrá haber en ellos separación de recintos por motivos religiosos.

Todas las confesiones podrán ejercer sus cultos privadamente. Las manifestaciones públicas del culto habrán de ser, en cada caso, autorizadas por el Gobierno.

Nadie podrá ser compelido a declarar oficialmente sus creencias religiosas.

La condición religiosa no constituirá circunstancia modificativa de la personalidad civil ni política, salvo lo dispuesto en esta Constitución para el nombramiento de Presidente de la República y para ser Presidente del Consejo de Ministros.”

Artículo 48

“El servicio de la cultura es atribución esencial del Estado, y lo prestará mediante instituciones educativas enlazadas por el sistema de la escuela unificada.

La enseñanza primaria será gratuita y obligatoria.

Los maestros, profesores y catedráticos de la enseñanza oficial son funcionarios públicos.

La libertad de cátedra queda reconocida y garantizada.

La República legislará en el sentido de facilitar a los españoles económicamente necesitados el acceso a todos los grados de enseñanza, a fin de que no se halle condicionado más que por la aptitud y la votación.

La enseñanza será laica, hará del trabajo el eje de su actividad metodológica y se inspirará en ideales de solidaridad humana.

Se reconoce a las Iglesias el derecho, sujeto a inspección del Estado, de enseñar sus respectivas doctrinas en sus propios establecimientos.”

Aquesta Constitució va tractar amb profunditat la qüestió religiosa. Durant tota la història constitucional espanyola la religió sempre ha estat una font de problemes que desembocaven en una disgregació, confrontació i polarització de la societat.

Aquest text, en el seu article 3, proclama la laïcitat de l'Estat espanyol afirmant que aquest no té una religió oficial, factor totalment contraposat amb les constitucions anteriors, fèrries defensores de la confessionalitat catòlica estatal.

Però l'article més important sense cap mena de dubte és l'article 27 que garantia la llibertat de consciència i el dret a professar i practicar lliurement qualsevol religió. Aquest article ofereix una nova visió del fenomen religiós, una perspectiva molt lliberal afegint el dret a la llibertat religiosa i de consciència al conjunt de drets fonamentals que tot nacional i estranger en són titulars.

Podem afirmar que dins d'aquest marc constitucional el dret a abandonar una religió era respectat i ajustat a Dret tot i que la teoria portada a la pràctica no es complia a causa del malestar de la cúpula catòlica, que veia com la religió i el monopoli que havien tingut des de sempre havia estat col·locat en un segon pla perdent tot el pes dins de la política i societat espanyola.

3.7.2. Llei de Confessions i Congregacions Religioses de 17 de maig de 1933

Com he explicat a l'apartat anterior la promulgació de la Constitució de la II República va incomodar a l'Església Catòlica iniciant-se una confrontació entre els dos bàndols.

Una vegada aquesta llei va ser sotmesa a debat els primers mesos del 1933, el 25 de maig del mateix any una agrupació de bisbes i cardenals encapçalats per Isidro Gomá

Tomás¹⁰ van publicar una carta episcopal en la qual definien la Llei de Confessions i Congregacions Religioses com un ultratge, un atac directe als drets més fonamentals i divins de L'Església Catòlica. El 3 de juny, l'endemà de la promulgació de la llei, es va fer pública una encíclica¹¹ del Papa Pius XI en què condemnava enèrgicament «l'esperit anticristià» d'Espanya

L'objectiu d'aquesta llei era desenvolupar els articles 26 i 27 de la Constitució. Establia l'obligació a totes les confessions religioses existents a Espanya d'inscriure's en un Registre especial del Ministeri de Justícia, suprimint tots els subsidis estatals, nacionalitzava part del patrimoni eclesiàstic malgrat aquest continuava a disposició de l'Església i donava la potestat a l'Estat espanyol de vetar nomenaments religiosos.

3.8. El Règim franquista (1939-1975)¹²

3.8.1. *Fuero de los españoles* de 17 de juliol de 1945

Aquesta llei va néixer com una Constitució (no democràtica). Com un cos legislatiu a partir del qual es va vertebrar el règim franquista. Consta de 36 articles encapçalats per un títol preliminar que engloba les idees i els objectius d'aquesta norma tot i que al final la gran majoria no van ser posats a la pràctica en la seva totalitat.

«El Estado español proclama como principio rector de sus actos el respeto a la dignidad, la integridad y la libertad de la persona humana, reconociendo al hombre, en cuanto portador de valores eternos y miembro de una comunidad nacional, titular de deberes y derechos, cuyo ejercicio garantiza en orden al bien común.»

Aquest text legal tracta en el Capítol I, en el seu article 6, el paper que desenvolupa i pren el fenomen religiós en el nou règim polític espanyol.

¹⁰ Clergue i escriptor espanyol, cardenal prevalgut d'Espanya durant la Guerra Civil. Informació disponible al lloc web: <<http://www.architoledo.org/archidiocesis/episcopio/arzobispo-don-isidro-goma-tomas/>>

¹¹ Document oficial del Papa mitjançant el qual exerceix el seu magisteri ordinari. Informació disponible al lloc web: <<http://www.diccionari.cat/>>

¹² Informació disponible al lloc web: <<http://www.fnff.es/>>

Artículo 6

«La profesión y práctica de la Religión Católica, que es la del Estado español, gozará de la protección oficial.

Nadie será molestado por sus creencias religiosas ni el ejercicio privado de su culto. No se permitirán otras ceremonias ni manifestaciones externas que las de la Religión Católica.»

Els drets fonamentals i el seu exercici van experimentar una gran repressió i control per part de la dictadura franquista deixant la seva empremta a la llibertat religiosa i de culte.

L'article 6 del *Fuero de los españoles* va escapar els avenços i millores que la Constitució de 1931 havia aportat al dret a la llibertat religiosa i de consciència retornant a l'Església Catòlica el poder que sempre havia gaudit.

Ens trobem davant d'una regulació normativa molt més rígida i intransigent amb el factor religiós establint el catolicisme com a religió d'Estat, prohibint qualsevol celebració o manifestació aliena a la comunitat catòlica tot i que respectava el culte privat a qualsevol altra confessió. Aquest nou escenari feia impossible introduir l'apostasia com a objecte de regulació legal tornant a situar-la com a problema d'índole confessional de difícil solució.

3.8.2. Llei fonamental de 17 de maig de 1958 per la que es promulguen los *Principios del Movimiento Nacional*

Aquesta llei és molt interessant per a copsar l'ideari de la política franquista relacionant-la amb la religió i la seva rellevància durant aquesta etapa de la història espanyola. Aquesta norma establia els principis amb els quals es basava el règim: pàtria, família i religió. Fixem-nos en el segon principi doctrinal:

«La Nación española considera como timbre de honor el acatamiento a la Ley de Dios, según la doctrina de la Santa Iglesia Católica, Apostólica y Romana, única y verdadera y fe inseparable de la conciencia nacional, que inspirará su legislación.»

Una altra llei que no dóna possibilitats a l'abandonament de la fe enaltint la religió catòlica com un estendard, un bastió inamovible sobre el qual descansava la Nació espanyola. A més a més afegeix un detall crucial: la religió inspirarà al poder legislatiu, per tant, totes les normes que s'aniran promulgant guardaran una íntima relació i vinculació amb el factor religiós catòlic, més conegut com el nacionalcatolicisme.

3.8.3. Concili Vaticà II i Primera Llei de Llibertat Religiosa. Declaració *Dignitatis Humanae*

Ens trobem davant de la primera Llei de Llibertat Religiosa. Amb la posició que estava adoptant les altes esferes del cristianisme catòlic el règim franquista es va veure obligat a promulgar aquesta doctrina que en línies generals proclamaven el dret a la llibertat religiosa tenint com a pilar i fonament bàsic la dignitat humana que havia d'esdevenir un dret civil reconegut en tots els ordenaments jurídics de la societat. Curiós si més no com a través d'aquestes paraules l'Església Catòlica no defensava la llibertat de consciència.

Ley de Libertad religiosa de 1 de julio de 1967

Artículo 6

«1. Conforme a lo dispuesto en el artículo cuarenta y dos del Código Civil¹³, se autoriza el matrimonio civil cuando ninguno de los contrayentes profese la religión católica sin perjuicio de los ritos o ceremonias propios de las distintas confesiones no católicas que podrán celebrarse antes o después del matrimonio civil en cuanto no atenten a la moral o a las buenas costumbres.

2. Quienes hubieran sido ordenados «in sacris» o estén ligados con voto solemne de castidad dentro de la Iglesia Católica no podrán contraer matrimonio sin dispensa canónica, conforme a lo dispuesto en el artículo ochenta y tres, número cuatro del Código Civil¹⁴.»

¹³ Artículo 42 del Código Civil. *La ley reconoce dos clases de matrimonio: el canónico y civil. El matrimonio habrá de contraerse canónicamente cuando uno al menos de los contrayentes profese la religión católica. Se autoriza el matrimonio civil cuando se pruebe que ninguno de los contrayentes profesa la religión católica.* Real Decreto de 24 de julio de 1889 por el que se publica el Código Civil. Modificación publicada el 23 de julio de 1960. Informació disponible al lloc web: <<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1889-4763&tn=1&p=19600723>>

¹⁴ Artículo 83.4 del Código Civil. *4.º Los ordenados in sacris y los profesos en una Orden religiosa canónicamente aprobada, ligados con voto solemne de castidad, a no ser que unos y otros hayan*

Artículo 31

«La prueba de que se profesa o no una determinada confesión religiosa no católica se efectuará en la forma establecida en los artículos siguientes.»

Artículo 32

«1. la adscripción a una determinada confesión religiosa no católica se acreditará mediante certificación del ministro competente para extenderla.

2. La no adscripción a una confesión religiosa se acreditará mediante declaración expresa del interesado.

3. El abandono de una confesión religiosa exigirá la prueba de que el mismo ha sido comunicado al ministro competente de la religión que hubiere sido abandonada.»

Artículo 33

«Se entenderá que cualquier cambio de adscripción religiosa no afecta a las obligaciones que hayan sido contraídas en virtud de una adscripción confesional anterior.»

Tot i que el franquisme va adoptar una postura fidel als valors de la religió catòlica, sorprenentment va reconèixer que un sector de la societat espanyola no era creient, manifestant la voluntat de voler contreure matrimoni per la via civil. Malauradament el règim franquista no va afrontar directament la problemàtica ni va oferir una solució que posés fi a la controvèrsia. Tot i que arran d'aquesta llei es va permetre la celebració de ritus matrimonials religiosos no catòlics però sense eficàcia civil.

3.9. La transició democràtica fins a l'actualitat

3.9.1. Constitució de 1978

Quan Francisco Franco va morir, l'encarregat de dirigir el timó de l'Estat espanyol va ser el Rei Joan Carles de Borbó el qual, a partir dels instruments que oferia la legalitat

obtenido la correspondiente dispensa canónica. Real Decreto de julio de 1889 por el que se publica el Código Civil. Modificación publicada el 23 de julio de 1960. Informació disponible al lloc web: <<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1889-4763&tn=1&p=19600723>>

franquista més exactament de les Corts Generals, va aprovar la Llei per a la Reforma Política, procés que culminaria amb la Constitució de 1978. L'article 16 diu el següent:

Artículo 16

«1. Se garantiza la libertad ideológica, religiosa y de culto de los individuos y las comunidades sin más limitación en sus manifestaciones, que la necesaria para el mantenimiento del orden público protegido por la ley.

2. Nadie podrá ser obligado a declarar sobre su ideología, religión o creencias.

3. Ninguna confesión tendrá carácter estatal. Los poderes públicos tendrán en cuenta las creencias religiosas de la sociedad española y mantendrán las consiguientes relaciones de cooperación con la Iglesia Católica y las demás confesiones.»

Observem una millora, una evolució del tractament legal que s'ofereix al fenomen religiós en comparació amb la rigidesa dels textos normatius franquistes adoptant una postura similar a l'adoptada per la Constitució de 1931. Tot i així no observem que la Constitució de 1978 en el seu article 16 abordi la realitat de l'apostasia malgrat que reconeix clarament el dret a la llibertat de consciència.

3.8.2. Llei Orgànica de Llibertat Religiosa de 1980¹⁵

La Llei Orgànica 7/1980, de 5 de juliol, de Llibertat Religiosa suposa una norma amb un objectiu molt específic i concret: desenvolupar, matisar i interpretar els drets individuals, col·lectius i les relacions «Religió-Estat» que emanen de l'article 16 de la Constitució de 1978. Aquesta llei no fa una referència concreta al fenomen de l'apostasia, però introdueix matisos que, a continuació, analitzaré.

Artículo segundo

«1. La libertad religiosa y de culto garantizada por la Constitución comprende, con la consiguiente inmunidad de coacción, el derecho de toda persona a:

¹⁵ JAIME PEREZ-LLANTADA GÜTIERREZ. *Hacia un análisis jurídico de la Ley Orgánica de Libertad Religiosa*. Disponible al lloc web: <<http://e-spacio.uned.es/fez/eserv/bibliuned:BFID-1981-06-07-10000/PDF>>

a)Profesar las creencias que libremente elija o no profesar ninguna; cambiar de confesión o abandonar la que tenía; manifestar libremente sus propias creencias religiosas o la ausencia de las mismas, o abstenerse de declarar sobre ellas.»

Aquest article en concret considera l'acte de canviar o d'abandonar la confessió que es tenia un dret que pertany a la llibertat religiosa i de consciència.

Artículo tercero

«2. Quedan fuera del ámbito de protección de la presente Ley las actividades, finalidades y Entidades relacionadas con el estudio y experimentación de los fenómenos psíquicos o parapsicológicos o la difusión de valores humanísticos o espiritualistas u otros fines análogos ajenos a los religiosos.»

Aquest apartat de l'article tercer funciona com una matís del segon deixant fora de l'aplicació d'aquesta Llei Orgànica organitzacions no estrictament religioses, però que malgrat això constitueixen opcions de consciència, com l'ateisme¹⁶ i l'agnosticisme¹⁷.

Com hem dit anteriorment, aquesta Llei Orgànica neix fruit de l'ambigüitat de l'article 16 de la Constitució com també de la necessitat de l'Estat de renovar aquells acords firmats amb la Santa Seu de 1976 i 1979. En no haver una regulació concreta al fenomen de l'apostasia, tota persona que volia apostatar havia de recórrer al sistema anterior ideat a l'època franquista.

Per acabar trobo necessari acotar la promulgació d'aquesta Llei Orgànica amb la reacció de l'Església Catòlica. Amb les garanties que donava la nova Constitució juntament amb aquesta Llei va provocar un allau de persones que, sota l'empara de la nova legalitat espanyola, volien apostatar.

¹⁶ Negació de l'existència de Déu. Disponible al lloc web: <<https://mdlc.iec.cat/>>

¹⁷ 1. Doctrina que declara incognoscible tot allò que depassa l'àmbit de l'experiència científica.

2. Doctrina que declara impossible de conèixer la natura i l'existència de Déu. Disponible al lloc web <<https://mdlc.iec.cat/>>

No va ser fins a principis de la dècada dels 80 quan els moviments ciutadans i socials, moviment gai, associacions d'ateus i laïcistes entre d'altres prenen un paper molt important a l'hora de facilitar els tràmits mentre mantenien un conflicte amb l'Església Catòlica, decidida a no permetre l'obtenció dels papers.

3.8.3. Llei de Protecció de Dades^{18 19}

L'aprovació de la Llei Orgànica 15/1999, de 13 de desembre, de Protecció de Dades és una fita molt important i que cobra encara més rellevància quan la relacionem amb l'Agència Nacional de Protecció de Dades i les sol·licituds dels ciutadans espanyols per a poder cancel·lar l'assentament en el qual es consignava la realització del baptisme.

Com hem dit a l'apartat anterior, les autoritats eclesiàstiques competents per a realitzar aquest tràmit de caràcter jurídic i burocràtic consistent en expedir el certificat es negaven o entorpien la realització d'aquesta sol·licitud de part de l'interessat. Davant d'aquesta negativa els afectats van al·legar davant l'Agència Nacional de Protecció de Dades que se'ls havia negat el dret a disposar de les seves dades personals, vulnerant així el seu dret fonamental a la llibertat religiosa²⁰.

Va iniciar-se un llarg procés judicial en el qual l'Agència Nacional va impugnar l'informe jurídic de la Direcció General d'Assumptes Religiosos i va instar a aquesta i a les autoritats eclesiàstiques a cancel·lar els assentaments dels baptismes.

Davant d'aquesta decisió va ser l'Arquebisbat de València qui va interposar un recurs judicial manifestant que els arxius dels Registres eclesiàstics eren inviolables, que

¹⁸ SORIANO RODRÍGUEZ María Asunción. *Apostasía y protección de datos personales*. Dirigida por D.Manuel Alenda Salinas. Tesis doctoral. Universidad de Alicante, Alicante, España, 2012.

¹⁹ ROCA Maria J. *La libertad religiosa negativa, la apostasía en el Derecho confesional y comparado*. 1ª Edición. Valencia: Tirant lo Blanch, 2017

²⁰ Artículo segundo LO 7/1980 “Uno. *La libertad religiosa y de culto garantizada por la Constitución comprende, con la consiguiente inmunidad de coacción, el derecho de toda persona a:*

a) Profesar las creencias religiosas que libremente elija o no profesar ninguna; cambiar de confesión o abandonar la que tenía; manifestar libremente sus propias creencias religiosas o la ausencia de las mismas, o abstenerse de declarar sobre ellas.

b) Practicar los actos de culto y recibir asistencia religiosa de su propia religión;....”

els Llibres del Registre del baptisme no entraven dintre de la definició de «fitxer»²¹ plasmat a la LO 15/99 i que l'ordre instada per l'Agència Nacional de Protecció de Dades lesionava el dret d'autonomia²² garantit a l'article 6 de la LO 7/1980 de 5 de juliol.

Va ser la doctrina del Tribunal Suprem la que va intentar resoldre la controvèrsia desestimant en cassació el recurs interposat pel Bisbat de València i afirmant que l'Agència Nacional de Protecció de Dades havia actuat conforme a Dret argumentant que aquests Llibres de Registre del baptisme no tenen la consideració de fitxers de dades²³. Tot i així, tal i com explica ROCA MARÍA J²⁴, la doctrina del Tribunal Suprem va deixar dos interrogants sense resposta: la inviolabilitat dels Llibres de Registre de l'Església i si el dret d'autonomia de l'Església Catòlica emanat de l'article 6 de la Llei Orgànica s'havia vulnerat.

Davant d'aquest escenari jurídic i jurisprudencial ens hem de fer aquesta pregunta: l'exercici del dret a cancel·lar aquestes dades és una manifestació del dret fonamental de llibertat religiosa? ROCA MARÍA J posa de manifest un conflicte entre 2 drets: el dret d'autonomia de l'Església Catòlica traduït en la facultat de portar els Llibres de registre i el

²¹ Artículo 3.b) LO 15/99 “*Fichero: todo conjunto organizado de datos de carácter personal, cualquiera que fuere la forma o modalidad de su creación, almacenamiento, organización y acceso.*”

²² Artículo sexto LO 7/1980 “*Uno. Las Iglesias, Confesiones y Comunidades religiosas inscritas tendrán plena autonomía y podrán establecer sus propias normas de organización, régimen interno y régimen de su personal. En dichas normas, así como en las que regulen las instituciones creadas por aquéllas para la realización de sus fines, podrán incluir cláusulas de salvaguarda de su identidad religiosa y carácter propio, así como el debido respeto a sus creencias, sin perjuicio del respeto de los derechos y libertades reconocidos por la Constitución, y en especial de los de libertad, igualdad y no discriminación.*”

²³ STS 4646/2008 “Los razonamientos que el Tribunal “a quo” hace en el quinto de los fundamentos jurídicos de la Sentencia para reputar los Libros de Bautismo, ficheros en los términos definidos en el precitado art 3.b), no pueden ser aceptados. La Sala de instancia estima que los que ella reputa de carácter personal, refiriendo como tales, al menos, el nombre y apellidos del bautizado y el hecho mismo de su bautismo, están recogidos en los Libros de Bautismo, con arreglo a criterios preestablecidos que permiten el tratamiento, considerando la expedición de una partida de bautismo, como una forma de tratamiento de datos personales.

Sin embargo, no cabe aceptar que esos datos personales, a que se refiere la Sala de instancia, estén recogidos en los Libros de Bautismo, como un conjunto organizado tal y como exige el artículo 3.b) de la LO 15/99. sino que resultan son una pura acumulación de estos que comporta una difícil búsqueda, acceso e identificación en cuanto no están ordenados ni alfabéticamente, ni por fecha de nacimiento, sino sólo por las fechas de bautismo, siendo absolutamente necesario el conocimiento previo de la Parroquia donde aquel tuvo lugar, no resultando además accesibles para terceros distintos al bautizado, que no podrían solicitar ajenas partidas de bautismo.”

²⁴ ROCA María J. *La libertad religiosa negativa, la apostasía en el Derecho confesional y comparado*. 1ª Edición. Valencia: Tirant lo Blanch, 2017, pps 104-107

dret individual d'autonomia informativa, ambdós emanats de l'exercici de la llibertat religiosa.

Com que estem fent referència al concepte de «dades personals», trobo d'interès fer un incís a la tesis doctoral de SORIANO RODRÍGUEZ MARÍA ASUNCIÓN en la qual fa un estudi metodològic de l'impacte que té l'article 18 de la Constitució, el dret a la intimitat, a l'hora d'exigir la cancel·lació de l'assentament del baptisme com també del coneixement d'aquestes dades d'estricta caràcter personal²⁵.

4. El procediment per a apostatar²⁶

Abans d'entrar en matèria i exposar el contingut d'aquest apartat mencionaré els requisits objectius i subjectius, *conditio sine que non* per a poder realitzar la declaració d'apostasia.

4.1. El requisit objectiu

Partint de la breu referència realitzada en aquest Treball, de la doctrina emanada del CIC²⁷ de 1983 i de la carta circular del Consell Pontifici per a la interpretació dels textos legislatius, l'acte d'abandonament de la fe ha de revestir d'una formalitat i solemnitat per a poder fer efectiva la seva eficàcia jurídica. Seguint aquest fil teòric aquest acte de voluntat s'ha de realitzar d'una manera personal impossibilitant la delegació o la representació.

El segon requisit objectiu ens porta a la identificació dels subjectes participants d'aquesta relació jurídica obligant a l'individu que vol apostatar transmetre la decisió a l'autoritat eclesiàstica competent²⁸, és a dir, la de la religió que vol abandonar.

²⁵ SORIANO RODRÍGUEZ María Asunción. *Apostasía y protección de datos personales*. Dirigida por D.Manuel Alenda Salinas. Tesis doctoral. Universidad de Alicante, Alicante, España, 2012, pps 142-169.

²⁶ ROCA María J. *La libertad religiosa negativa, la apostasía en el Derecho confesional y comparado*. 1ª Edición. Valencia: Tirant lo Blanch, 2017

²⁷ Codex Iuri Canonici

²⁸ Els Bisbats i excepcionalment les parròquies

Cada Diòcesis decidirà si inscriure les declaracions d'apostasia en un Registre d'Abandonaments de l'Església Catòlica o que cada parròquia porti el seu propi Registre de declaracions d'abandó de fe.

4.2. El requisit subjectiu

Aquest requisit engloba la necessitat que el subjecte per poder emetre una declaració d'abandó de la fe vàlida ha de ser major d'edat, conscient i lliure.

ROCA MARÍA.J²⁹ menciona exemples de requisits opcionals com el cas de l'Arquebisbat de Sevilla que requereix la necessitat de realitzar la declaració d'abandó de la fe per escrit i amb determinades formalitats; o com per exemple el Bisbat de Sant Sebastià el qual dóna importància a la pròpia voluntat del subjecte o l'exemple de la Diòcesis de Tuy-Vigo que defineix la llibertat de consciència de la següent manera: *«Toda persona tiene derecho a que se le respete su libertad de conciencia, y por ello, en caso de haber sido bautizado y no desear continuar en la Iglesia Católica, tiene derecho a pedir ésta el reconocimiento documentado de su decisión de abandono de la misma.»*

4.3. El procediment per a l'abandó de la fe a l'Església Catòlica

És innegable el caràcter i la presència del Dret privat en aquesta relació entre l'interessat i l'autoritat religiosa.

El punt de partida, com explica GAS AIXENDRI MONTSERRAT³⁰, el trobem a la Conferència Episcopal Espanyola essent l'artífex d'unes orientacions que poden servir com a guia, pauta a les Diòcesis a l'hora de tractar les sol·licituds i la regulació de les normes versades en aquesta matèria.

Quin és l'òrgan, l'autoritat competent per a tramitar aquest procediment? El procediment per a l'abandó de la fe es realitzarà a les Diòcesis més properes al domicili de

²⁹ ROCA María J. *La libertad religiosa negativa, la apostasía en el Derecho confesional y comparado*. 1ª Edición. Valencia: Tirant lo Blanch, 2017, pps 35-36

³⁰ GAS AIXENDRI, Montserrat. *Apostasía y libertad religiosa conceptualización jurídica del abandono confesional*. Tesis doctoral. Biblioteca Comares de ciencia jurídica, Granada, 2012, pps 18-19. ISBN 978-84-9045-013-0

l'interessat davant de la persona competent o designada. És de vital importància matisar que per norma general aquest tràmit no es podrà sol·licitar ni realitzar a les parròquies.

Analitzarem a continuació el seguit d'ítems, dades i elements que han d'estar presents al document que ha d'expedir l'autoritat confessional una vegada l'interessat sol·licita la intenció d'apostatar:

L'autoritat religiosa definirà el baptisme com un sacrament que produeix un efecte indeleble, de manera que no podrà repetir-se ni eliminar-se. Mitjançant aquesta premissa l'autoritat competent vol deixar clar a l'interessat que una vegada consumada l'apostasia no es podrà tornar a batejar i que el baptisme, com a sacrament mitjançant el qual un subjecte entra a formar part de la comunitat catòlica, no pot eliminar-se.

En aquest document es farà una breu referència a l'article 16 de la Constitució espanyola afirmant que el Dret estatal es regeix pel principi de llibertat religiosa i que, per tant, la formalització de l'abandonament de la fe manca de rellevància civil, és a dir, no produirà perjudicis a l'esfera civil del subjecte a diferència d'altres confessions en les quals l'acte d'apostatar lesiona l'esfera jurídica civil de l'individu.

Es deixarà ben clar al subjecte que el Llibre de baptismes no és considerat un fitxer de membres de l'Església Catòlica sinó que es tracta d'un Registre que dona fe de la consumació d'un fet històric innegable i que constitueix una funció essencial i irrenunciable a l'hora de determinar l'estatus jurídic dels fidels.

Enllaçant aquest document amb la Llei Orgànica de Protecció de Dades l'autoritat religiosa informará a l'interessat de l'exigència i l'obligació que té de conservar les anotacions registrals com també la impossibilitat d'eliminar-les per a garantir la seguretat jurídica.

L'autoritat eclesiàstica reconeixerà el dret a la llibertat religiosa i no coaccionarà ni obligarà a obrar en contra de la consciència de l'interessat com tampoc lesionarà a aquest la seva esfera pública i privada.

Per acabar, avisarà que qualsevol acte de rebuig de la fe està regulat per la normativa i l'ordenament jurídic canònic, fet del qual neixen una sèrie de conseqüències jurídiques concretes.

Feta aquesta anàlisi observem els objectius que busca l'autoritat confessional amb aquest document previ a la realització i resolució d'aquest procediment. El que busca l'autoritat religiosa és conscienciar a l'interessat de la gravetat de l'acte, que d'aquest neixen conseqüències jurídiques inevitables i, en la mesura del possible sense lesionar l'article 16 CE, intentarà convèncer al subjecte per tal que desisteixi de la seva decisió. Aquest document per norma general s'entregarà i es comentarà a l'interessat presencialment tot i que s'admet en alguns casos l'ús del correu per a fer arribar aquesta documentació.

Una vegada s'ha informat al subjecte i aquest persisteix amb l'idea d'abandonar la confessió, haurà d'elaborar un escrit en el qual expliqui el per què de la seva decisió i els fets que l'han motivat a arribar a aquest punt. Aquest document s'haurà de lliurar a l'autoritat religiosa competent.

A continuació l'autoritat eclesiàstica haurà d'apreciar la concurrència dels requisits anteriorment mencionats: identificar al subjecte, apreciar les capacitats i llibertats necessàries perquè l'interessat pugui realitzar un acte jurídic vàlid i per acabar haurà d'estudiar si s'han complert els requisits formals exigits.

Si l'autoritat religiosa hi dóna el vist-i-plau instarà al rector de la parròquia corresponent perquè procedeixi a anotar al marge inferior de l'acta de baptisme la realització de l'apostasia per a poder garantir i donar constància que l'individu ha dut a terme la declaració d'abandó de la fe. La data i l'hora són dos elements crucials que també s'hauran d'anotar.

Aquest document juntament amb la certificació del rector de la parròquia donant fe que ha anotat l'acte d'apostasia al marge inferior de l'acta de baptisme es conservaran en un Registre especial ubicat a la Diòcesis corresponent.

Per acabar es cancel·laran i s'eliminaran totes les dades personals del subjecte que puguin estar en qualsevol base de dades d'institucions eclesiàstiques per no enviar-li correspondència. S'enviarà mitjançant carta certificada a l'interessat per deixar constància i garantir que tot aquest procediment ha estat regit per la normativa i els requisits establerts i que aquest acte d'abandonament de la fe gaudeix de tots els seus efectes.

Tancaré aquest apartat enllaçant i fent referència a l'estreta relació que té aquest procediment amb el món del dret administratiu. Com diu GAS AIXENDRI MONTSERRAT³¹, aquest procediment d'abandó de la fe revesteix d'unes característiques pròpies d'un procediment administratiu, tractant-se d'un tràmit que s'inicia amb la incoació a partir de la declaració de la voluntat del subjecte que mostra el desig de voler abandonar la confessió i que ofereix la possibilitat d'interposar un recurs administratiu canònic en aquells casos en què l'interessat no està d'acord amb el contingut de la resolució de l'autoritat eclesiàstica.

4.4. Cas real

L'objectiu d'aquest apartat és comprovar si la teoria s'aplica a la pràctica, és a dir, si els tràmits explicats a l'apartat anterior es respecten i es duen a terme. Per realitzar aquest estudi m'he servit d'un cas real proper al meu entorn familiar, d'un conegut que va prendre la decisió d'apostatar, d'abandonar la religió cristiana catòlica. Vaig pensar en elaborar un qüestionari, però el testimoni d'aquesta persona no s'adequava a aquest format i vaig decidir enfocar aquest apartat d'una altra manera per poder demostrar la reticència, al menys en aquest cas, de l'Església Catòlica davant la problemàtica de l'apostasia.

³¹ GAS AIXENDRI, Montserrat. *Apostasía y libertad religiosa conceptualización jurídica del abandono confesional*. Tesis doctoral. Biblioteca Comares de ciencia jurídica, Granada, 2012, pp 21. ISBN 978-84-9045-013-0

Aquesta persona va sol·licitar tota la informació necessària per a iniciar aquest tràmit a l'autoritat eclesiàstica més propera al seu domicili, però una vegada la va aconseguir el van avisar que era un tràmit molt llarg i feixuc, que en la majoria dels casos es manifestava un silenci per part de l'Església Catòlica. Davant d'aquesta resposta l'interessat va decidir deixar-ho córrer i considerar-se a sí mateix com apòstata.

Ens trobem davant d'un cas en què l'Església Catòlica va intentar convèncer l'interessat que desistís d'aquell procediment i va fer tots el possible perquè l'individu continués formant part de la comunitat cristiana catòlica

5. El fenomen de l'apostasia en les confessions religioses més importants d'Espanya

El fenomen de l'apostasia no és homogeni, no totes les confessions religioses tenen la mateixa concepció de l'apostasia com tampoc la regulen de manera uniforme ni totes les religions comparteixen els elements clau que guarden relació i acoten aquest acte confessional.

Per això l'objectiu d'aquest apartat es posar en relleu la pluralitat d'idees i de regulacions que trobem en les diferents religions que conviuen en el nostre ordenament jurídic i país. Centraré l'estudi aprofundint més amb l'Església catòlica i introduiré tres noves confessions religioses: l'Islam, el Cristianisme evangèlic i el Judaisme.

5.1. L'apostasia a l'Església Catòlica^{32 33}

Tot i que la major part del treball l'he centrat al tractament de l'apostasia dins de l'esfera catòlica en aquest apartat realitzaré un breu resum, un recull d'idees generals per acabar de copsar i d'entendre quin paper té l'apostasia dintre de la confessionalitat catòlica i quina és la reacció i com actua l'autoritat catòlica davant d'aquesta controvèrsia.

³² ROCA María J. *La libertad religiosa negativa, la apostasia en el Derecho confesional y comparado*. 1ª Edición. Valencia: Tirant lo Blanch, 2017, pps 21-57.

³³ GAS AIXENDRI, Montserrat. *Apostasia y libertad religiosa conceptualización jurídica del abandono confesional*. Tesis doctoral. Biblioteca Comares de ciencia jurídica, Granada, 2012, pps 5-10. ISBN 978-84-9045-013-0.

L'Església Catòlica és la confessió que més exhaustivament ha regulat i regula aquest fenomen seguint el mandat de l'article 16 de la Constitució espanyola. Tot i així cal matisar l'evolució del tractament essent en un inici rígid i intransigent, experimentant una evolució (truncada durant el règim franquista) positiva traduïda en una flexibilització i relaxació de la relació envers l'apostasia.

La llibertat religiosa en l'àmbit catòlic revesteix de gran importància entesa com aquell Dret de les persones i de les comunitats a la llibertat civil en matèria religiosa entenent aquesta com l'esfera d'independència davant el poder coactiu de l'Estat, llibertat que ha de ser exigida davant l'Estat i tutelada per les autoritats públiques.

És de vital importància la menció a la Declaració Dignitatis Humanae, text que estableix com a fonament bàsic de la llibertat religiosa la dignitat de l'ésser humà, entenent aquest com un ésser dotat de raó i de voluntat lliure amb l'obligació de buscar la veritat pel que fa a la religió.

Com diu l'article 16 de la Constitució espanyola totes les persones i grups han d'estar immunes de coacció i coerció a l'hora de decidir quina religió professar i quina no, com també decidir no professar-ne cap. La llibertat de consciència és un pressupòsit i principi bàsic, condició «sine que non» a l'hora de parlar i tractar el fenomen religiós d'índole catòlica.

5.2. L'apostasia a l'Església Evangèlica ^{34 35}

La confessió cristiana evangèlica és la que comparteix més elements comuns amb l'Església Catòlica. El tret més característic de la religió de l'Església Cristiana Reformada és la seva fragmentació, heterogeneïtat i la carència d'unitat jurisdiccional i doctrinal.

És de gran interès a l'hora de tractar i contextualitzar el fenomen de la llibertat religiosa la referència de GAS AIXENDRI MONTSERRAT sobre la publicació de la

³⁴ ROCA María J. *La libertad religiosa negativa, la apostasía en el Derecho confesional y comparado*. 1ª Edición. Valencia: Tirant lo Blanch, 2017, pps 73-85.

³⁵ GAS AIXENDRI, Montserrat. *Apostasía y libertad religiosa conceptualización jurídica del abandono confesional*. Tesis doctoral. Biblioteca Comares de ciencia jurídica, Granada, 2012, pps 35-41. ISBN 978-84-9045-013-0.

Comissió Britànica de les Esglésies per l'amistat internacional, presidida per l'Arquebisbe de Canterbury, *The Cristian Church and World Order* (1942).

En aquesta publicació s'afirmava que el concepte de llibertat religiosa havia d'incloure el dret dels individus a entrar en una comunitat religiosa i sortir de la mateixa; com també el dret de canviar-se lliurement d'una a una altra comunitat, ja que l'home no té autèntica llibertat religiosa si solament és lliure de romandre a la comunitat religiosa en què ha nascut.

El subjecte s'incorpora a les comunitats cristianes reformades mitjançant el baptisme voluntari. Cal afegir que determinades comunitats només accepten la realització del baptisme quan l'individu és adult.

Com menciona GAS AIXENDRI MONTSERRAT³⁶ aquesta confessió religiosa ha estat molt marcada pel factor territorial per raons històriques derivades del principi *cuius regit eius religio*. Per a exemplificar aquest fet s'utilitza com a cas paradigmàtic el d'Alemanya en el qual les Esglésies evangèliques van deixar d'estar formalment sota la jurisdicció dels governs territorials a partir de la República de Weimar i la seva definitiva unificació.

En no existir dins d'aquesta confessió una unitat de credo s'hi abraça cada una de les Esglésies la totalitat del territori del país en el qual desenvolupa la seva activitat el canvi de domicili produeix amb freqüència el canvi d'una comunitat a una altra, depenent de les normes referents a la pertinença previstes a la Constitució de cada Església.

Quins són els efectes de l'apostasia? Seran diferents segons el país i comunitat en què ens trobem a causa de la influència del factor territorial.

³⁶ GAS AIXENDRI, Montserrat. *Apostasía y libertad religiosa conceptualización jurídica del abandono confesional*. Tesis doctoral. Biblioteca Comares de ciencia jurídica, Granada, 2012, pp 37. ISBN 978-84-9045-013-0.

En el cas d'Alemanya suposa a nivell intern la incapacitació per a desenvolupar qualsevol ofici eclesiàstic; també suposa la pèrdua de la subjectivitat jurídica en el sí de la confessió i l'individu deixarà d'estar subjecte a l'impost eclesiàstic.

A França la Disciplina de l'Església Reformada de França³⁷ preveu que el Consell presbiteral per motius greus podrà sancionar a un ministre o a un fidel, esborrant-lo del registre de membres.

En el cas d'Espanya la gran majoria d'Esglésies evangèliques pertanyen a la FERED³⁸. Per aquesta raó cada l'Església té els seus estatuts i determina de manera autònoma les condicions de pertinença com també els supòsits constitutius de sortida de la confessió.

Com a consideracions finals remarcar que el Dret confessional de les Esglésies reformades no especifica res sobre l'apostasia, no existeix un concepte clar i homogeni d'apostasia com a acte material de rebuig dels continguts de la fe.

En el Dret confessional d'aquestes comunitats no tota sortida és considerada apostasia, ja que el pas d'una comunitat cristiana a una altra no és considerat un acte d'apostasia, sent-ho solament quan un subjecte abandona el cristianisme reformat.

Cal tenir clar que el baptisme roman com una realitat teològica indeleble, però sense cap efecte jurídic en la comunitat.

³⁷ *Église Réformée de France*

³⁸ Federació d'Entitats Religioses Evangèliques d'Espanya

5.3. L'apostasia a l'Islam^{39 40}

L'Islam sempre ha estat l'exemple més paradigmàtic d'intransigència religiosa tractant-se d'una societat que té com a eix vertebrador del seu ordenament jurídic la religió: la *Sharia*, l'ús de la religió a l'hora d'elaborar normes jurídiques.

Als països islàmics la *Sharia* constitueix la font del Dret dels seus ordenaments inspirant a branques tan importants com el dret constitucional i el penal funcionant com un element primordial a l'hora de definir l'estatut personal del subjecte.

Com bé diu GAS AIXENDRI MONTSERRAT⁴¹ no trobem una concepció que englobi tot el fenomen de la religió islàmica, ja que aquesta disposa de diversos models i vessants; també apunta que una de les característiques més importants de la concepció islàmica en matèria religiosa és la diferència entre la llibertat d'abraçar l'Islam i la llibertat per a abandonar-lo. L'Islam es refereix al principi de llibertat religiosa en els supòsits en els quals un subjecte vol convertir-se, abraçar la religió islàmica, però aquesta llibertat no existeix quan un vol abandonar l'Islam: el Dret musulmà persegueix i castiga durament l'abandó de la fe islàmica.

Es pot dir que l'Islam té una tradició de tolerància religiosa, però no el mateix concepte de tolerància entesa a Occident: l'Islam permet una llibertat religiosa dintre dels marges i límits establerts per la *Sharia*.

Si s'analitza l'Al-Corà s'hi troben molts versicles en què es manifesta una aversió, una crítica envers qualsevol tipus de coacció religiosa, però d'altres fragments corànics clamen que l'apòstata ha de ser igualment executat:

³⁹ ROCA María J. *La libertad religiosa negativa, la apostasía en el Derecho confesional y comparado*. 1ª Edición. Valencia: Tirant lo Blanch, 2017, pps 93-98.

⁴⁰ GAS AIXENDRI, Montserrat. *Apostasía y libertad religiosa conceptualización jurídica del abandono confesional*. Tesis doctoral. Biblioteca Comares de ciencia jurídica, Granada, 2012, pps 50-67. ISBN 978-84-9045-013-0.

⁴¹ GAS AIXENDRI, Montserrat. *Apostasía y libertad religiosa conceptualización jurídica del abandono confesional*. Tesis doctoral. Biblioteca Comares de ciencia jurídica, Granada, 2012, pp50. ISBN 978-84-9045-013-0.

«Matadles donde deis con ellos y expulsadles de donde os hayan expulsado. Tentar es más grave que matar. No combatáis contra ellos junto a la Mezquita Sagrada a no ser que os ataquen allí. Así que si combaten contra vosotros matadles, esa es la retribución de los infieles. Pero, si cesan, Alá es indulgente, misericordioso. Combatid contra ellos hasta que dejen de induciros a apostatar y se rinda culto a Alá. Si cesan, no haya más hostilidades que contra los impíos.» Sura de la vaca, 2, 191-193

Un altre factor important a tractar és la condició religiosa en ser un element clau per determinar la posició civil del subjecte, és a dir, el ple exercici dels drets civils als Estats islàmics correspon a aquells subjectes que professin la religió islàmica.

Quines són les vies a través de les quals un subjecte pot abraçar la religió islàmica? Segons la concepció islàmica el fill de pares musulmans serà automàticament musulmà mentre que en supòsits de matrimoni mixt el fill adquirirà la religió del seu pare, la musulmana, i la dona només podrà contreure matrimoni vàlid amb homes de la mateixa fe.

La confessió islàmica contempla la conversió a l'Islam de qualsevol subjecte que no hagi nascut de pares musulmans. En aquests casos s'exigirà la realització d'un acte ritual consistent en rentar-se completament el cos, recitar davant testimonis creïbles la «professió de fe⁴²» afirmant que Al·là és l'únic Déu i Mahoma el seu profeta acceptant també la circumcisió⁴³.

Explicats els conceptes de llibertat religiosa a l'Islam i com s'adquireix la condició de musulmà anem a la següent pregunta: Què es considera apostasia a la confessió musulmana?

⁴² *Shahada*

⁴³ En alguns casos es tallarà el cabell.

Explica GAS AIXENDRI MONTSERRAT⁴⁴ que els termes amb què es denomina l'apostasia són *ridda*⁴⁵ i *murtadd*⁴⁶ que signifiquen «renegar» o «tornar sobre les pròpies passes, tirar-se enrere. És molt conegut l'ús de l'expressió *al-kufr-ba'd al-islam*⁴⁷.

Quan algú forma part de l'Islam no pot fer-se enrere: està completament prohibit renegar l'Islam i de la condició de musulmà. L'abandó de la fe en la comunitat islàmica és inadmissible perquè aquest suposa un atemptat contra *l'umma*⁴⁸, un acte de subversió en contra de la unitat de la comunitat islàmica. L'apostasia comporta unes conseqüències nefastes i càstigs per a aquells qui la realitzin.

El Dret islàmic no contempla una definició objectiva de l'apostasia, però aquesta es podria considerar com qualsevol acte contrari a la professió de la fe, contrari a la fe de Alà, contra Mahoma o contra les creences islàmiques. Pel que fa a la contextualització i conceptualització de l'apostasia islàmica cal fer dos matisos:

- No es considera apostasia el que un fidel, inclús en perill de mort, renegui «exteriorment» de la fe islàmica⁴⁹ en situacions d'angoixa greu, perill o misèria.
- S'ha arribat a considerar apòstata a l'agnòstic o aquell que qüestiona o discrepa de l'obligatorietat d'algun precepte de la *Sharia* encara que aquest es consideri musulmà

Per acabar aquest subapartat abordarem les conseqüències jurídiques de l'apostasia a la religió musulmana. Per a ser sancionat per apostasia és requisit necessari i indispensable que el musulmà sigui major d'edat i tingui capacitat d'obrar com també disposi de capacitat natural, és a dir, no hagués estat declarat boig i ser conscient de les accions que desenvolupa.

⁴⁴ GAS AIXENDRI, Montserrat. *Apostasia y libertad religiosa conceptualización jurídica del abandono confesional*. Tesis doctoral. Biblioteca Comares de ciencia jurídica, Granada, 2012, pps 53-54. ISBN 978-84-9045-013-0.

⁴⁵ També anomenada *irtaddad*

⁴⁶ També anomenada *al-murtadd*

⁴⁷ Podria traduir-se com infidelitat després d'haver format part de l'Islam

⁴⁸ Comunitat de creients de l'Islam. Comprèn tots aquells que professen la religió islàmica independentment de la seva nacionalitat, sexe o condició social

⁴⁹ *Taqiyyah*

L'apostasia en el Dret musulmà té una conseqüència crucial: l'anomenada «mort civil de l'apòstata»; què significa? Significa que a partir d'aquell precís moment l'apòstata deixarà de ser subjecte de drets i obligacions, és a dir, el seu estatut personal en els països islàmics desapareixerà, haurà d'abandonar la comunitat i deixarà de ser un subjecte social.

El dret successori com el de família es veuran greument afectats perquè aquelles persones que incorrin en apostasia no podran heretar ni d'un musulmà ni d'un no musulmà i seran exclosos de la successió legal com també suposarà l'obertura de la successió de l'individu i l'exclusió del ritual religiós del sepeli⁵⁰.

Pel que fa a les conseqüències intrínsecament relacionades amb el dret de família l'individu no podrà contreure matrimoni corànic i si fos el cas que aquest ja estigués casat serà causa de dissolució matrimonial com també suposarà la pèrdua de la custòdia dels fills i de determinats drets econòmics.

L'apostasia, com hem dit abans, pot suposar un desenllaç fatal: la pena capital. GAS AIXENDRI MONTSERRAT⁵¹ aporta molts exemples de versicles corànics que reforcen aquesta afirmació com per exemple la frase atribuïda al Profeta Mahoma: «a aquell que canviï de religió, mateu-lo» o «no està permès vessar la sang d'un musulmà, exceptuant 3 casos: el qui cometi adulteri; vida per vida i qui abandona el propi credo i es separa de la comunitat».

És tal el radicalisme de l'Islam en casos d'apostasia que tot musulmà té l'obligació de denunciar als apòstates davant el tribunal per tal que se'ls apliqui la sanció corresponent mitjançant la *Sharia*; a més s'arriba a l'extrem que qualsevol musulmà està legitimat per aplicar la *Sharia* pel seu propi compte, arribant a justificar mesures com l'assassinat contra els apòstates.

⁵⁰ Cerimònia d'enterrar un cadàver.

⁵¹ GAS AIXENDRI, Montserrat. *Apostasia y libertad religiosa conceptualización jurídica del abandono confesional*. Tesis doctoral. Biblioteca Comares de ciencia jurídica, Granada, 2012, pps 57-58. ISBN 978-84-9045-013-0.

5.4. L'apostasia al Judaisme^{52 53}

Un dels trets més característics d'aquesta confessió religiosa és el marcat caràcter ètnic i nacional en què es revesteix. La «*Halakha*», o també anomenada llei jueva, no admet la llibertat religiosa com nosaltres la coneixem, ja que segons la seva confessió l'única fe verdadera existent és la jueva.

Aquesta premissa és desgranada per GAS AIXENDRI MONTSERRAT⁵⁴ i ROCA MARÍA.J⁵⁵ afirmant en els seus respectius treballs que existeix un intens debat sobre aquesta premissa, que ha anat relaxant-se arribant a reconèixer la condició d'estrangers, amb els seus respectius drets, als seguidors d'altres religions monoteistes com poden ser el cristianisme i l'islam.

Aquest debat sobre la llibertat religiosa acotada a la realitat jueva s'ha de contextualitzar, com ho fa GAS AIXENDRI MONTSERRAT⁵⁶, amb l'afirmació realitzada l'any 1996 per la Cort de Justícia d'Israel que va afirmar que «no pot haver-hi llibertat de religió si el ciutadà no té la llibertat de no pertànyer a cap religió».

Apreciem i posem en relleu dos problemes en aquesta controvèrsia: per una banda la dificultat de passar d'una religió a una altra i per l'altra les polèmiques i la negativa per part dels tribunals jueus ortodoxos al considerar vàlides les conversions al judaisme realitzades segons els rituals del judaisme conservador i reformat. Cal remarcar que Israel dóna un estatus privilegiat a aquests tribunals.

⁵² ROCA María J. *La libertad religiosa negativa, la apostasía en el Derecho confesional y comparado*. 1ª Edición. Valencia: Tirant lo Blanch, 2017, pps 86-92.

⁵³ GAS AIXENDRI, Montserrat. *Apostasía y libertad religiosa conceptualización jurídica del abandono confesional*. Tesis doctoral. Biblioteca Comares de ciencia jurídica, Granada, 2012, pps 41-50. ISBN 978-84-9045-013-0.

⁵⁴ GAS AIXENDRI, Montserrat. *Apostasía y libertad religiosa conceptualización jurídica del abandono confesional*. Tesis doctoral. Biblioteca Comares de ciencia jurídica, Granada, 2012, pp 42. ISBN 978-84-9045-013-0.

⁵⁵ ROCA María J. *La libertad religiosa negativa, la apostasía en el Derecho confesional y comparado*. 1ª Edición. Valencia: Tirant lo Blanch, 2017, pps 86-91.

⁵⁶ GAS AIXENDRI, Montserrat. *Apostasía y libertad religiosa conceptualización jurídica del abandono confesional*. Tesis doctoral. Biblioteca Comares de ciencia jurídica, Granada, 2012, pp 42. ISBN 978-84-9045-013-0.

Pel que fa a la pertinença al judaisme segons el Dret hebreu es pot obtenir per naixement o per conversió. Conforme la llei jueva la condició de jueu és transmesa per la línia materna, és a dir, serà jueu qui hagi nascut de mare jueva. En casos de matrimoni mixt els fills adquiriran la religió de la mare mentre que els fills de pare jueu i mare no jueva no formaran part del judaisme.

La conversió⁵⁷ comportarà una adhesió sincera als principis del judaisme. Aquesta adhesió haurà de ser jutjada pel tribunal rabínic⁵⁸ format per 3 rabins; si la resolució és positiva, els homes hauran de circumcidar-se i les dones hauran de prendre el bany ritual. Els menors d'edat no podran convertir-se fins que no puguin decidir per si mateixos.

Quan algú entra a la comunitat jueva es considera un acte indeleble considerant l'apostasia com un acte «tècnicament impossible perquè en el Dret jueu no es contempla la possibilitat de sortida: tal i com explica GAS AIXENDRI MONTSERRAT⁵⁹, qui neix de mare jueva o es converteix al judaisme manté aquest *status* amb independència de les seves actituds o decisions posteriors davant la religió; tal i com ho afirma el Talmud⁶⁰ a través de la premissa «un jueu roman com a jueu encara que hagi pecat».

Tot i que l'apòstata continua sotmès al Dret religiós es veurà privat d'una sèrie de drets propis dels jueus. En el cas del dret de successions l'herència paterna quedarà exclosa, els préstecs li seran facilitats, però amb interessos (fet que no ocorre entre jueus) com també se li negaran les honres fúnebres jueves.

En matèria de dret matrimonial, quan el matrimoni o un dels membres apostati aquest vincle continuarà vàlid, però solament podran tornar a casar-se si es dissol conforme les normes jueves prohibint-los també el divorci de caràcter civil.

⁵⁷ Guiur

⁵⁸ Beth din

⁵⁹ GAS AIXENDRI, Montserrat. *Apostasia y libertad religiosa conceptualización jurídica del abandono confesional*. Tesis doctoral. Biblioteca Comares de ciencia jurídica, Granada, 2012, pps 43-44. ISBN 978-84-9045-013-0.

⁶⁰ Obra que recull discussions rabíniques sobre lleis jueves, tradicions, costums, narracions i dites, paràboles, històries i llegendes

Les obligacions derivades de la institució del levirat⁶¹ seguiran vigents encara que el germà del marit hagi abandonat també la religió jueva

6. Conclusions

1. El concepte d'apostasia ha estat present, si més no, des de l'antiga Grècia i ha anat evolucionant al llarg del temps.
2. L'apostasia ha estat un fenomen molt controvertit i que ha generat moltes discrepàncies i incomoditats en l'àmbit religiós.
3. L'estudi de la normativa a nivell nacional ens ha mostrat una millora gradual del dret a la llibertat religiosa i un augment de la tolerància davant l'apostasia, tot i que durant l'etapa franquista aquests drets i llibertats van patir una regressió i es van veure afectats.
4. Cada confessió religiosa regula i tracta el fenomen de l'apostasia de manera diferent tot i que totes comparteixen, en major o menor mesura, una reticència a l'hora de permetre que un individu abandoni la seva comunitat religiosa.
5. El cristianisme catòlic és la confessió religiosa que més tolerant i oberta s'ha mostrat amb l'apostasia sent, en uns inicis, una religió que prohibia taxativament l'apostasia i que actualment desenvolupa i facilita un teixit legislatiu que ajuda a incorporar aquest fenomen de caràcter confessional i jurídic a la nostra societat.
6. Les Esglésies reformades, a conseqüència del seu marcat caràcter territorial, tenen regulacions i efectes diferents respecte al tractament de l'apostasia fet que s'aprecia quan cada comunitat religiosa té estatuts, efectes i normes pròpies.

⁶¹ Costum del judaisme i d'alguns pobles orientals de l'antiguitat consistent en el fet que el germà d'un difunt prengués per muller la seva vídua si aquest no hagués deixat descendents mascles. Així, el primer fill de la unió del germà amb la vídua era considerat, a tots els efectes, fill del difunt. Aquesta institució tenia per objecte d'evitar que la vídua restés sense recursos i d'assegurar la nissaga.

7. L'Islam és sense cap mena de dubte la confessió religiosa més intransigent amb l'apostasia arribant a castigar a l'apòstata a la pena capital.
8. El judaisme té uns tints ètnics molt marcats, el baptisme és considerat una cerimònia indeleble i hi ha hagut molta problemàtica a l'hora de tractar el fenomen de l'apostasia com també la pertinença a aquesta religió en considerar el judaisme l'única religió veritable.
9. La nova regulació de l'apostasia va lligada a la nova societat d'avui en dia, caracteritzada per defensar els drets humans i per tenir un caràcter progressiu en detriment de la perspectiva més conservadora que ha regnat durant els segles anteriors en què es mantenia un respecte a la religió tractant-la com un pilar fonamental i inamovible de qualsevol col·lectiu social.
10. S'han fet grans avenços en aquesta matèria, però encara és un concepte bastant desconegut i cal molts esforços en matèria legislativa per tal que qualsevol persona pugui desenvolupar la seva llibertat religiosa sense cap mena de limitació ni coacció, no només de dret, sinó tampoc de fet.

7. Bibliografia i bibliografia web

GAS AIXENDRI, Montserrat. *Apostasía y libertad religiosa conceptualización jurídica del abandono confesional*. Tesis doctoral. Biblioteca Comares de ciencia jurídica, Granada, 2012. ISBN 978-84-9045-013-0.

SORIANO RODRÍGUEZ María Asunción. *Apostasía y protección de datos personales*. Dirigida por D.Manuel Alenda Salinas. Tesis doctoral. Universidad de Alicante, Alicante, España, 2012.

ROCA Maria J. *La libertad religiosa negativa, la apostasía en el Derecho confesional y comparado*. 1ª Edición. Valencia: Tirant lo Blanch, 2017.

A.BARRERO ORTEGA. Profesor de Derecho Constitucional. *El constituyente profeta*. Universidad de Sevilla.

JAIME PEREZ-LLANTADA GUTIERREZ. *Hacia un análisis jurídico de la Ley Orgánica de Libertad Religiosa* a <<http://e-spacio.uned.es/fez/eserv/bibliuned:BFD-1981-06-07-10000/PDF>>.

FIDE